

Φτερνιάτη, Α. και Γκολώνη Β. Γραμματισμός, πολυγραμματισμοί και πολιτειότητα. *Πρακτικά 2^{ου} Διεθνούς Νοτιο-ευρωπαϊκού και Μεσογειακού Συνεδρίου. Πολιτειότητα, Ταυτότητα και Πολιτισμός*. Πάτρα 10-11 Απριλίου 2009. Ευρωπαϊκό Θεματικό Δίκτυο Childrens Identity and Citizenship in Europe (Cice) και ΠΤΔΕ Πανεπιστημίου Πατρών. Υπό έκδοση.

Γραμματισμός, πολυγραμματισμοί και πολιτειότητα στα διδακτικά εγχειρίδια για το γλωσσικό μάθημα του δημοτικού

*Άννα Φτερνιάτη και Βασιλική Γκολώνη
ΠΤΔΕ Παν/μίου Πατρών*

Περίληψη

Μια από τις ικανότητες του πολίτη είναι να συμμετέχει πλήρως στην καθημερινή ζωή με βάση τη γνώση των κρίσιμων κοινωνικών και πολιτικών εννοιών και δομών και την υποχρέωση ενεργού και δημοκρατικής συμμετοχής. Η εκπαίδευση του ενεργού πολίτη, συνεπώς, απαιτεί την ουσιαστική σύνδεση του σχολείου με την κοινωνία, για την οποία ο γραμματισμός των μαθητών παίζει καθοριστικό ρόλο. Μέσω των παιδαγωγικών προσεγγίσεων του γραμματισμού και κυρίως των πολυγραμματισμών αναμένεται να αναπτύξουν οι μαθητές κριτική γλωσσική επίγνωση, όσον αφορά την κοινωνική και πολιτισμική δύναμη των κειμένων με τα οποία έρχονται σε επαφή, καθώς και των συναφών κοινωνικών πρακτικών. Με αυτό τον τρόπο, τους δίνεται η δυνατότητα να επιτυγχάνουν κοινωνικά προσδιορισμένους στόχους και να επιτελούν διάφορες κοινωνικές πράξεις, ώστε να γίνουν αυτόνομοι και κριτικοί πολίτες αλλά και να αναπτύξουν δυναμική και ανανεωτική δράση αυτών σε κάθε πεδίο του κοινωνικού γίνεσθαι, χαρακτηριστικά που συνδέονται άμεσα με την πολιτειότητα. Ως κύριο μέσο κατάκτησης του σχολικού γραμματισμού ορίζεται η επεξεργασία και παραγωγή των γραπτών κυρίως κειμενικών ειδών που θεωρούνται σημαντικά για τον προσδιορισμό και τη μετάδοση της γνώσης σε ποικίλους τομείς. Μια από τις βασικές πρακτικές των παραπάνω προσεγγίσεων αφορά την αξιοποίηση της εμπειρίας των μαθητών από κείμενα με τα οποία ήρθαν σε επαφή στην καθημερινή τους ζωή και στον ευρύτερο κοινωνικό τους χώρο (τοποθετημένη πρακτική).

Στα πλαίσια της παρούσας εργασίας γίνονται αντικείμενο μελέτης οι δυνατότητες που προσφέρονται από τα νέα σχολικά εγχειρίδια της γλώσσας του δημοτικού αξιοποίησης της εμπειρίας των μαθητών από κείμενα της καθημερινής τους ζωής και του ευρύτερου κοινωνικού χώρου, που εξασφαλίζουν το ενδιαφέρον και κατ' επέκταση τη συμμετοχή τους στη μάθηση. Εξετάζεται το είδος, η μορφή αλλά και το περιεχόμενο των κειμένων με τα οποία επιχειρείται ο γραμματισμός των μαθητών και η πρόσθετη κοινωνική τους ενδυνάμωση για αναδόμηση των κοινωνικών πεδίων στα οποία ζουν και εργάζονται, ώστε να αναδειχτεί το κατά πόσο εναρμονίζονται με πρακτικές της παιδαγωγικής του γραμματισμού και των πολυγραμματισμών και κατ' επέκταση της ανάπτυξης κάποιων από τις ικανότητες του πολίτη.

Λέξεις-κλειδιά: γραμματισμός, παιδαγωγική του γραμματισμού, πολυγραμματισμοί, τοποθετημένη πρακτική, πολιτειότητα

Literacy, multiliteracies and citizenship

By Anna Fterniati and Vassiliki Goloni

University of Patras

Pedagogical Department of Elementary Education

Abstract

One of the skills that relate to citizenship is that a citizen should fully participate in everyday life, based on the knowledge of crucial social and political concepts and structures and on the obligation for active democratic participation. Therefore, in order to educate active citizens, school has to be substantially linked to society, for which pupil literacy is crucial. Through literacy pedagogy and multiliteracies, pupils are expected to develop critical language awareness, upon the social and cultural power of the texts they come across, as well as upon the corresponding social practices. In this way, pupils are given the opportunity to meet socially defined goals and engage in various social acts, in order to enhance their autonomy and judgment as citizens, while at the same time engaging in dynamic renovative action in every social field; these attributes are directly linked to citizenship. The elaboration and production of – mostly written – genres is viewed as the main means for achieving school literacy, particularly when it comes to texts that are considered important for defining and transmitting knowledge in various fields. A major practice that relates to the approaches outlined above involves utilising student experience through texts they come across in their everyday life and broad social sphere (situated practice).

The present paper investigates the potential offered by the new Language Arts textbooks for the elementary school, in terms of utilising the pupils' experience through texts coming from their everyday life and their wider social environment, which capture the pupils' interest, ensuring their participation in their own learning. The study looks into the type, form and content of the texts used in order to nurture the pupils' literacy and reinforce their social power, so they can restructure the social fields in which they live and work. In this way, the paper examines the degree to which the texts conform to some of literacy pedagogy and multiliteracies practices, and therefore to the development of certain skills that relate to citizenship.

Keywords: literacy, literacy pedagogy, multiliteracies, situated practice, citizenship.

1. Εισαγωγή

Την τελευταία δεκαετία βρίσκεται στο επίκεντρο των συζητήσεων η έννοια της **πολιτειότητας** (*citizenship*) [Council of Europe, 2000· Eurydice, 2005· Fumat, 1999· Holden 1999· Χριστοπούλου, Φλώρου & Στεφανόπουλος, 2008· Κοντογιώργης, 2003· Learning and teaching Scotland organization, 2002], ενώ παράλληλα προωθούνται σε ευρωπαϊκό επίπεδο δράσεις που σχετίζονται με την πολιτική αγωγή. Στόχος αυτών των δράσεων είναι να βοηθήσουν τους μαθητές/τριες να κατανοήσουν καλύτερα άλλους πολιτισμούς και να αναπτύξουν στάση αποδοχής προς αυτούς, βελτιώνοντας παράλληλα τις κοινωνικές τους ικανότητες. Οι εν λόγω ικανότητες καλύπτουν όλο το φάσμα της συμπεριφοράς εκείνης, που εξοπλίζει τα άτομα ώστε να συμμετέχουν με αποτελεσματικό και εποικοδομητικό τρόπο στην κοινωνική και επαγγελματική ζωή -και ειδικότερα στις όλο και περισσότερο ποικιλόμορφες και πολυπολιτισμικές κοινωνίες-, καθώς και στην επίλυση διαφορών, όπου αυτό απαιτείται.

Μια από τις ικανότητες του πολίτη είναι να συμμετέχει πλήρως στην καθημερινή ζωή με βάση τη γνώση των κρίσιμων κοινωνικών και πολιτικών εννοιών και δομών και την υποχρέωση ενεργού και δημοκρατικής συμμετοχής. Η κατανόηση του σύγχρονου περιβάλλοντος ωστόσο περνά αναγκαστικά μέσα από την κατανόηση του λόγου που

παράγεται από τα υποκείμενα που συμμετέχουν σε αυτό. Ο λόγος, προφορικός και γραπτός, που παράγεται από τα άτομα, κατά τις δραστηριότητες και τις διαδικασίες που λαμβάνουν χώρα μέσα σε αυτό το περιβάλλον, μεταφέρει μαζί του και όλα τα νοήματα που παράγουν αυτές. Συνεπώς, εφόσον η εκπαίδευση του ενεργού πολίτη απαιτεί την ουσιαστική σύνδεση του σχολείου με την κοινωνία, θεωρείται ότι ο γραμματισμός των μαθητών/τριών παίζει καθοριστικό ρόλο.

2. Γραμματισμός και Πολυγραμματισμοί

2.1. Η παιδαγωγική του γραμματισμού

Η διεθνής έρευνα για τη διδασκαλία της γλώσσας θεωρεί ως κεντρική την έννοια του γραμματισμού. Ο όρος **γραμματισμός** (*literacy*) (Baynam, 2002) δε σημαίνει μόνο την ικανότητα του ατόμου να διαβάζει και να κατανοεί ένα γραπτό κείμενο, αλλά και την ικανότητα να **κατανοεί, να ερμηνεύει, να αντιμετωπίζει κριτικά και να παράγει** όλα τα είδη λόγου και κειμένου που είναι απαραίτητα για την κοινωνία στην οποία ζει και γενικά να **ελέγχει** τη ζωή και το περιβάλλον του μέσω του γραπτού λόγου. Με την ευρύτερη έννοια ο γραμματισμός αποτελεί έναν κοινωνικό θεσμό, που συνδυάζει πολλαπλές πολιτισμικές, κοινωνικές και γνωστικές πλευρές.

Η προβληματική που αναπτύχθηκε γύρω από την έννοια του γραμματισμού επηρέασε ακολούθως τις παιδαγωγικές πρακτικές, δημιουργώντας ένα νέο πλαίσιο, που είναι γνωστό ως **παιδαγωγική του γραμματισμού** (*literacy pedagogy*) [Martin, 1991]. Πρόκειται για μια κοινωνικά προσδιορισμένη θεωρία, που προσπαθεί να συσχετίσει τη γλώσσα με το κοινωνικό της περιβάλλον (*social context*) με σαφή και συστηματικό τρόπο, ώστε οι μαθητές/τριες να γίνουν αυτόνομοι και κριτικοί (Μητσοκοπούλου, 2001) πολίτες, χαρακτηριστικά που συνδέονται άμεσα με την πολιτειότητα. Αναγνωρίζει ως βασική μονάδα προσδιορισμού του γραμματισμού **το κειμενικό είδος** (*genre*), όπως αυτό διαμορφώνεται από την εκάστοτε κοινωνικοπολιτισμική πραγματικότητα, και ορίζει ως κύριο μέσο του σχολικού γραμματισμού την επεξεργασία και παραγωγή των γραπτών κυρίως κειμενικών ειδών που θεωρούνται σημαντικά για τον προσδιορισμό και τη μετάδοση της γνώσης σε ποικίλους τομείς.

Η παραπάνω αντίληψη στηρίζεται στην άποψη ότι για να έχει κανείς πρόσβαση σε οποιοδήποτε είδους γνώση, πρέπει να κατέχει τους σημειωτικούς πόρους που δομούν αυτή τη γνώση (Halliday & Martin, 1993). Θεωρείται ότι η τριβή των μαθητών/τριών με διαφορετικά κειμενικά είδη (π.χ. αφηγηματικά, περιγραφικά, επιχειρηματολογικά), τα οποία είναι συνυφασμένα με την πολιτισμική διάσταση της γλώσσας, και η γνώση των κανόνων και των συμβάσεων σύνταξής τους δίνει τη δυνατότητα να συμμετέχουν στις κοινωνικές διαδικασίες και έτσι να λειτουργούν αποτελεσματικά στις όποιες περιστάσεις επικοινωνίας (Martin, 2000).

Η εφαρμογή αυτής της γλωσσικής ανάλυσης στην εκπαίδευση έχει ως τελικό στόχο να καταστήσει σαφή στους μαθητές/τριες τον τρόπο με τον οποίο η γλώσσα λειτουργεί ως μέσο για την κατασκευή της γνώσης και της κοινωνικοπολιτισμικής πραγματικότητας γενικότερα, από την οποία διαμορφώνεται και με τη σειρά της διαμορφώνει (Martin, 1991) και, μέσω αυτής της διαδικασίας, να αναπτύξει την κριτική γλωσσική τους επίγνωση (*critical language awareness*) [Fairclough, 1992]. Διδασκόμενοι οι μαθητές/τριες, και κυρίως οι πιο "αδύναμοι/ες" κοινωνικά και πολιτισμικά τους τρόπους με τους οποίους διαφορετικοί σκοποί σε διαφορετικές επικοινωνιακές περιστάσεις οδηγούν και σε διαφορετικά είδη κειμένων δεν εξοικειώνονται μόνο με τους κατάλληλους και κοινωνικά αποδεκτούς τρόπους οργάνωσης του λόγου, αλλά κοινωνικοποιούνται και στις δομές και τα αξιολογικά συστήματα της κοινωνίας στην οποία ζουν, εφόσον αποκαλύπτεται σ' αυτούς το ιδεολογικό και γνωστικό περιεχόμενο των διαφόρων κειμενικών ειδών με τα οποία έρχονται σε επαφή. Η διαδικασία αυτή τους καθιστά ικανούς να χρησιμοποιούν και να ελέγχουν αποτελεσματικά τη γλώσσα για τις δικές τους ανάγκες (Kress, 1994). Γι' αυτό και υποστηρίζεται ότι αυτού του είδους η γλωσσική αγωγή μπορεί να αποτελέσει ουσιαστικό εργαλείο κοινωνικής ενδυνάμωσης των

μαθητών/τριών (Macken-Horatic, 2000). Αναπτύσσοντας τις επικοινωνιακές δεξιότητες των μαθητών/τριών που έρχονται στο σχολείο, ευνοεί τη διεύρυνση των δυνατοτήτων όλων τους για σχολική και κοινωνική πρόοδο και εξέλιξη (Κέκια, 2008).

Προβάλλεται η αναγκαιότητα παροχής σε όλους τους μαθητές/τριες ίσων ευκαιριών πρόσβασης σε λόγους (discourses) εκπαιδευτικής και κοινωνικής ισχύος, παροχή δηλαδή ίσων ευκαιριών για σχολική επιτυχία καθώς και κοινωνική και επαγγελματική ανέλιξη, που είναι ένα από τα πιο βασικά αιτήματα της δημοκρατίας. Η ανάπτυξη της κριτικής γλωσσικής επίγνωσης, που, όπως αναφέρθηκε, αυτού του είδους η εκπαίδευση συνεπάγεται, αποτελεί δύναμι το συντελεστικό μέσο όχι μόνο για επιτυχή πρόσβαση όλων των μαθητών/τριών σε θέσεις κοινωνικοεπαγγελματικής ισχύος, αλλά και για δυναμική και ανανεωτική δράση αυτών σε κάθε πεδίο του κοινωνικού γίγνεσθαι (Cope & Kalantzis, 2000).

2.2. Οι πολυγραμματισμοί

Η έννοια των **πολυγραμματισμών** (*multiliteracies*) θεωρείται συμπληρωματική αυτής του γραμματισμού, προκειμένου να δοθεί ένα πλαίσιο μέσα στο οποίο θα ήταν δυνατή διδακτικά η προσέγγιση του σύγχρονου περιβάλλοντος και ιδίως των διαφορετικών ειδών λόγου μέσω των οποίων εκφράζεται αυτό (New London Group, 1996). Προέκυψε από την αναγκαιότητα ανάπτυξης δεξιοτήτων απαραίτητων για την κατανόηση πολυτροπικών κείμενων (*multimodal texts*), που συνδυάζουν διαφορετικούς σημειωτικούς τρόπους (π.χ. γλωσσικό, οπτικό, ηχητικό) για την παραγωγή νοήματος και λόγου μέσα σε πολυμορφικά και πολυπολιτισμικά κοινωνικά περιβάλλοντα. Η έννοια των πολυγραμματισμών, δηλαδή, υποδηλώνει την ποικιλία των μορφών κειμένου που έχουν σχέση με τις τεχνολογίες της πληροφορίας και των πολυμέσων αλλά και την ποικιλία μορφών κειμένου που παράγονται μέσα σε μια πολύγλωσση και πολυπολιτισμική κοινωνία.

Ως διδακτική προσέγγιση δίνει έμφαση στην εξοικείωση των διδασκομένων με την επεξεργασία κειμένων και ειδών λόγου από ένα ευρύ φάσμα πολιτισμικών πηγών που αναδύονται στην ταχύτητα εξελισσόμενη σύγχρονη κοινωνία. Μέσω αυτής της διαδικασίας οι μαθητές/τριες αναμένεται να αναπτύξουν μια κριτική μεταγλώσσα για να μιλούν, αλλά και να καταλαβαίνουν, την κοινωνική και πολιτισμική δύναμη αυτών των κειμένων, καθώς και των συναφών κοινωνικών πρακτικών (Cope & Kalantzis, 2000). Η κοινωνική ενδυνάμωση των διδασκομένων όχι μόνο παραμένει ανάμεσα στις βασικές επιδιώξεις αυτής της προσέγγισης αλλά η σημασία της εμφανίζεται πιο ισχυροποιημένη.

Επισημαίνεται ότι μια βασική θέση ενός προγράμματος γλωσσικής διδασκαλίας που συνδέεται και διαπνέεται από την παιδαγωγική του γραμματισμού και των πολυγραμματισμών είναι πως πρέπει να βασίζεται σε φυσικές κατά το δυνατόν, δηλ. αυθεντικές, περιστάσεις επικοινωνίας. Τα κείμενα που χρησιμεύουν για ανάλυση και επεξεργασία κατά τη διδασκαλία πρέπει να έχουν νόημα για τους μαθητές/τριες και να δημιουργούν αφορμές για κριτική προσέγγιση, ώστε να εξασφαλίζεται η ενεργητική συμμετοχή τους (Χατζησαββίδης, 2007). Ένα από τα βασικά διδακτικά στάδια στο πλαίσιο των πολυγραμματισμών, η **τοποθετημένη πρακτική** (*situated practice*), αφορά την αξιοποίηση της εμπειρίας των μαθητών/τριών από κείμενα με τα οποία ήρθαν σε επαφή στην καθημερινή τους ζωή και στον ευρύτερο κοινωνικό τους χώρο (Kalantzis και Cope, 1999· New London Group, 1996). Σημειώνεται ότι αντικείμενο συστηματικής σπουδής αποτελούν, εκτός από τα κειμενικά είδη κοινωνικής ισχύος και επιρροής, και εκείνα που αναδεικνύουν τις διαφορετικές πολιτισμικές φωνές που συνθέτουν την πολυπολιτισμική φυσιογνωμία των σύγχρονων κοινωνιών, όπως και πολυτροπικά κείμενα. Ως πολυτροπικά χαρακτηρίζονται τα κείμενα που συνδυάζουν λέξεις, σύμβολα, εικόνες, κίνηση, διαγράμματα και ήχο, και που σήμερα εκφράζονται όλο και περισσότερο με νέες μορφές τυπογραφίας και ψηφιακής τεχνολογίας, π.χ. εφημερίδες, διαφημιστικά υλικά, εικονογραφημένα έντυπα, ταινίες, τηλεοπτικές και ραδιοφωνικές εκπομπές, σελίδες διαδικτύου κτλ. (Kress, 2003· Kress & Van Leeuwen 2001).

2.3 Γραμματισμός, πολυγραμματισμοί, πολιτειότητα και διδακτικό υλικό για το γλωσσικό μάθημα του δημοτικού

Σύμφωνος με τις αρχές που αναπτύχθηκαν στα παραπάνω κεφάλαια οφείλει να είναι και ο προσανατολισμός του ελληνικού σχολείου, του οποίου ένας από τους ρόλους είναι να προετοιμάσει τον αυριανό πολίτη, έτσι ώστε να είναι σε θέση να λειτουργεί σε αυτό το διαρκώς μεταβαλλόμενο και πλουραλιστικό περιβάλλον και να ανταποκριθεί στις προκλήσεις των καιρών.

Στο Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Προγραμμάτων Σπουδών, στις Γενικές Αρχές Εκπαίδευσης των νέων Α.Π., αναφέρονται μεταξύ άλλων οι εξής άξονες: η εξασφάλιση ίσων ευκαιριών για όλους τους μαθητές/τριες, καθώς και η ευαισθητοποίηση τους σε θέματα ανθρωπίνων δικαιωμάτων, η διασφάλιση της ανθρώπινης αξιοπρέπειας, η αναγνώριση των αξιών της διεθνούς ειρήνης, της ασφάλειας και της συνεργασίας, της ανθρώπινης ζωής, του φυσικού περιβάλλοντος, αρχές που έχουν άμεση σχέση με την πολιτειότητα. (ΥΠΕΠΘ, Π.Ι., 2003, σ.σ. 3733-3740)

Ειδικότερα στο ΑΠ για το μάθημα της Γλώσσας στο δημοτικό, ως βάση δηλώνεται η σχέση της γλώσσας με την πραγματικότητα και επιδιώκεται η ενίσχυση της ικανότητας του μαθητή/τριας να αναφέρεται στην πραγματικότητα, να την κατανοεί, να την εκφράζει, να την περιγράφει, να την επηρεάζει, να τη μεταβάλλει ή και να δημιουργεί πραγματικότητα (ό.π., σ.σ. 3745, 3772). Η γλώσσα δεν αντιμετωπίζεται πια ως ένα αφηρημένο σύστημα σχέσεων, αλλά ως μέσο επικοινωνίας και δράσης-διάδρασης των ανθρώπων σε πραγματικές συνθήκες. Ως σκοπός της διδασκαλίας προβάλλεται το να καταστήσει το μαθητή/τρια ικανό να χρησιμοποιεί τα γλωσσικά μέσα με τρόπο αποτελεσματικό και κατάλληλο για κάθε είδος λόγου ή κειμένου και για κάθε ειδική περίπτωση επικοινωνίας (ό.π., σ. 3745). Γι' αυτό το κείμενο προτείνεται ως βασική μονάδα επικοινωνίας, αντίθετα με την παλιότερη άποψη που πρόβαλλε ως μονάδα επικοινωνίας την πρόταση, καθώς η γλώσσα νοείται ως σύστημα επικοινωνίας με βάση τον αρθρωμένο λόγο, αντιμετωπίζεται με τη φυσική της πολυπλοκότητα. Τα κείμενα διακρίνονται με κριτήριο τη χρήση τους, τη λειτουργία τους στην επικοινωνία και προβλέπεται η καλλιέργεια δεξιοτήτων για κατανόηση και σύνθεση κάθε είδους λόγου και κάθε είδους κειμένου (ό.π., σ.σ. 3772-3774). Με την εφαρμογή της αντίληψης αυτής δόθηκε η δυνατότητα μιας θεαματικής αλλαγής στο γλωσσικό μάθημα, το οποίο, μέχρι το 2006, πριν την εφαρμογή του διδακτικού υλικού που ισχύει σήμερα, περιοριζόταν στην κατανόηση και επεξεργασία -μόνο του περιεχομένου και όχι της κειμενικής δομής και οργάνωσης- ενός πολύ περιορισμένου φάσματος κειμενικών ειδών (σχεδόν αποκλειστικά αφηγηματικών).

Ας σημειώσουμε, ακόμη, ότι το ΑΠ για το μάθημα της Γλώσσας δεν περιορίζεται στο φάσμα των γλωσσικών στόχων, αλλά επεκτείνεται σε στόχους πολιτισμού και κοινωνικοποίησης (ό.π., σ. 3745), μέσα από τους οποίους προάγεται η γλώσσα ως πολιτισμικό και κοινωνικό προϊόν και φαινόμενο (Fterniati & Spinthourakis, 2006): προτείνει "άνοιγμα" στη λογοτεχνία των γειτονικών λαών και αναφέρει ότι πρέπει κατά τη διδασκαλία να αξιοποιηθεί η παγκόσμια διάσταση της γλώσσας, εφόσον η γλώσσα είναι στοιχείο πολιτισμικής παράδοσης αλλά και διάυλος επικοινωνίας στην ευρωπαϊκή και στην παγκόσμια κοινότητα. Διαφαίνεται και η παραδοχή ότι η γλώσσα γίνεται όχημα και αποτέλεσμα τέχνης και αισθητικής καλλιέργειας. Αναφέρονται επίσης και στόχοι πραγμάτευσης της ετερότητας -γλωσσικής, φυλετικής, θρησκευτικής, (ό.π., σ. 3774). Λαμβάνεται υπόψη το πολυπολιτισμικό στοιχείο της σύγχρονης ελληνικής κοινωνίας και η γλώσσα προβλέπεται ως μέσο ένταξης των αλλοδαπών στην κοινωνία αυτή. Σε κάθε περίπτωση, λαμβάνεται υπόψη η συμμετοχή μαθητών με ιδιαίτερες ανάγκες. (ό.π., σ.σ. 3774-3775)

Σύμφωνα με την περιγραφή της διδακτικής προσέγγισης στα βιβλία του δασκάλου για το γλωσσικό μάθημα του δημοτικού (ενδεικτικά βλ. ΥΠΕΠΘ, Π.Ι., 2006, *Βιβλίο Δασκάλου Ε', Βιβλίο Δασκάλου Στ'*), οι βασικοί στόχοι είναι η συνειδητοποίηση από τους μαθητές/τριες της διαφορετικής για κάθε είδος κειμενικής δομής, καθώς επίσης και η επιλογή και η χρήση των κατάλληλων γλωσσικών μέσων για την παραγωγή των συγκεκριμένων κειμένων σε διαφορετικό επικοινωνιακό πλαίσιο κάθε φορά. Η πραγμάτωση των παραπάνω επιχειρείται μέσω της κατανόησης-επεξεργασίας και της παραγωγής διαφόρων ειδών λόγου

και ειδών κειμένου μέσα σε συγκεκριμένες περιστάσεις επικοινωνίας. Ως τελικός στόχος αναδεικνύεται η ανάπτυξη της ικανότητας των μαθητών/τριών να επικοινωνούν αποτελεσματικά (προφορικά και γραπτά) κατανοώντας και παράγοντας ποικιλία ειδών λόγου και ειδών κειμένου. Αναφέρεται ότι δίνονται κείμενα αυθεντικά, η όλη διαδικασία επεξεργασίας του λόγου εντάσσεται μέσα σε επικοινωνιακό πλαίσιο και θεωρείται απαραίτητη η ενεργός εμπλοκή του μαθητή/τριας. Αναφέρεται επίσης ότι τα βασικά προς επεξεργασία κείμενα, εκτός από λογοτεχνικά, είναι και κείμενα από τον ευρύτερο κοινωνικό χώρο (άρθρα, διαφημίσεις, κτλ.), συμπεριλαμβανομένων και διαφόρων χρηστικών κειμένων (ενημερωτικά έντυπα, οδηγίες κτλ.), τα οποία έχει γίνει προσπάθεια να είναι όσο το δυνατόν πιο κοντά στην αυθεντική μορφή τους και μέσω των οποίων αντιπροσωπεύονται όλα τα κύρια κειμενικά είδη και είδη λόγου.

Οι κατευθύνσεις που αναφέρθηκαν φαίνεται να εναρμονίζονται τόσο με τις βασικές αρχές της πολιτειότητας, όσο και με εκείνες της παιδαγωγικής του γραμματισμού (Φτερνιάτη, 2008) και των πολυγραμματισμών (Φτερνιάτη και Μαρκοπούλου, 2008). Όλα τα παραπάνω αποτέλεσαν, μεταξύ άλλων, προδιαγραφές για το διδακτικό υλικό του γλωσσικού μαθήματος στο δημοτικό. Διερωτάται κανείς όμως κατά πόσο τα κείμενα προς επεξεργασία που εμπεριέχονται σε αυτό ανταποκρίνονται στις παραπάνω απαιτήσεις.

3. ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

3.1. Σκοπός της έρευνας

Στα πλαίσια της παρούσας εργασίας, διερευνάται αρχικά αν και κατά πόσον προσφέρονται δυνατότητες από τα σχολικά εγχειρίδια για το μάθημα της γλώσσας στο δημοτικό στους μαθητές/τριες να αξιοποιήσουν την εμπειρία τους από κείμενα της καθημερινής τους ζωής και του ευρύτερου κοινωνικού χώρου, που εξασφαλίζουν το ενδιαφέρον και κατ' επέκταση τη συμμετοχή τους στη μάθηση (τοποθετημένη πρακτική).

Ειδικότερα εξετάζεται αν αντιπροσωπεύονται στο διδακτικό υλικό οι κειμενικές παραστάσεις με τις οποίες έρχεται σε επαφή στην καθημερινότητά του ο μαθητής/τρια, ώστε να αναδειχθεί το κατά πόσο εναρμονίζονται με πρακτικές της παιδαγωγικής του γραμματισμού και των πολυγραμματισμών και κατ' επέκταση της ανάπτυξης κάποιων από τις ικανότητες του πολίτη.

Επίσης εξετάζεται αν και κατά πόσο τίγονται μέσω των κειμένων ζητήματα επαρκή για να εμπλέξουν τους μαθητές/τριες σε συζητήσεις σε σχέση με τα νέα κοινωνικά δεδομένα (ανθρώπινα δικαιώματα, ετερότητα, αλληλεγγύη, περιβαλλοντικά προβλήματα κτλ.).

Τελικός στόχος της έρευνας είναι να διερευνήσει εάν προωθείται τελικά η πολιτειότητα, με την έννοια του ενεργού και αποτελεσματικού πολίτη μέσα από τα σχολικά εγχειρίδια που ισχύουν αυτή τη στιγμή για το γλωσσικό μάθημα του δημοτικού.

3.2. Ερευνητικά ερωτήματα

- Υπάρχει αντιπροσώπευση των ειδών λόγου με τη μορφή που κυκλοφορούν στον κοινωνικό χώρο και σε τι ποσοστό;
- Υπάρχει αντιπροσώπευση των ειδών κειμένου που κυκλοφορούν στον κοινωνικό χώρο και σε τι ποσοστό;
- Χρησιμοποιούνται κείμενα που να αξιοποιούν τις νέες τεχνολογίες στην παρουσίασή τους (πολυτροπικότητα);
- Ποια ζητήματα κοινωνικού προβληματισμού, που μπορούν να αναπτύξουν τις ικανότητες του πολίτη στους μαθητές/τριες, παρουσιάζονται μέσα από το περιεχόμενο των κειμένων;

3.3. Μεθοδολογία

Προκειμένου να δοθούν απαντήσεις στα ερευνητικά ερωτήματα σε πρώτη φάση διερευνήθηκαν όλα τα κείμενα προς κατανόηση-επεξεργασία που υπάρχουν στα βιβλία του μαθητή/τριας για τη γλώσσα των τάξεων Β'-Δ'-ΣΤ' (3 τεύχη για κάθε τάξη) καθώς και οι

κατευθύνσεις που δίνονται στα αντίστοιχα βιβλία του δασκάλου. Οι παραπάνω τάξεις επελέγησαν ενδεικτικά (μία από κάθε κύκλο), προκειμένου να εξεταστεί μέσω αυτών η λογική εκπόνησης του διδακτικού υλικού για το μάθημα της Γλώσσας.

Τα κείμενα καταγράφηκαν και ταξινομήθηκαν με βάση τις κατηγορίες/κριτήρια που περιγράφονται παρακάτω και αντιστοιχούν σε συγκεκριμένες μετρήσεις. Προκειμένου να γίνουν οι απαιτούμενες συγκρίσεις, τα ποσά των μετρήσεων υπολογίστηκαν σε ποσοστά επί τοις εκατό.

Κατηγορίες καταγραφής, ταξινόμησης και ανάλυσης για τα κείμενα προς κατανόηση-επεξεργασία

1. Αυθεντικότητα των κειμένων

1^η μέτρηση

- **Αυθεντικά κείμενα**
- **Κατασκευασμένα κείμενα**

Αρχικά έγινε κατηγοριοποίηση όλων των κειμένων προς κατανόηση-επεξεργασία του διδακτικού υλικού, ανάλογα με το αν αυτά είναι αυθεντικά ή όχι.

Ως αυθεντικά κείμενα θεωρήθηκαν όχι μόνο όσα δεν κατασκευάστηκαν ειδικά για τις ανάγκες του γλωσσικού μαθήματος και προέκυψαν από «αυθεντικές» περιστάσεις επικοινωνίας του κοινωνικού χώρου, αλλά και όσα διατήρησαν την αυθεντική τους μορφή στο διδακτικό υλικό (π.χ. κείμενα που απεικονίζονται μέσω σάρωσης).

2. Αντιπροσώπευση ειδών λόγου. Κατανομή ως προς τα είδη λόγου

2^η μέτρηση

- **Λογοτεχνικά κείμενα**
- **Πληροφοριακά κείμενα**
- **Κείμενα εκφραστικού λόγου**
- **Κείμενα πειθούς**

Τα κείμενα κατηγοριοποιήθηκαν, ως προς το **είδος λόγου** στο οποίο ανήκουν, σε τέσσερις κατηγορίες, προκειμένου να φανεί αν εντάχτηκαν και αν αντιπροσωπεύονται στο διδακτικό υλικό όλα τα είδη λόγου που εμφανίζονται στον κοινωνικό χώρο (Πολίτης, 2001):

Ως λογοτεχνικά κείμενα χαρακτηρίστηκαν αποσπάσματα από μυθιστορήματα, διηγήματα, ποιήματα, θεατρικοί διάλογοι κτλ., τα οποία εστιάζουν στα εκφραστικά μέσα, στις γλωσσικές επιλογές και στο ύφος. Στον εκφραστικό λόγο εντάσσονται ημερολόγια, αυτοβιογραφίες, αυθόρμητες ομολογίες, συνεντεύξεις, άτυπες συζητήσεις κτλ. Στο λόγο της πειθούς, λόγοι πολιτικών και στρατιωτικών ηγετών, διαφημίσεις κτλ. Στον πληροφοριακό λόγο, ειδησεογραφικά κείμενα των μέσων ενημέρωσης, λήμματα εγκυκλοπαίδειας, τεχνικά κείμενα, αγγελίες και ανακοινώσεις, οδηγίες διαφόρων ειδών, χάρτες κτλ.

3. Αντιπροσώπευση ειδών κειμένου. Κατανομή ως προς τα είδη κειμένου

3^η μέτρηση

- **Αφηγηματικά κείμενα**

- **Περιγραφικά κείμενα**
- **Επιχειρηματολογικά κείμενα**

Η τρίτη κατηγοριοποίηση αφορά το **είδος του κειμένου** στο οποίο ανήκουν τα κείμενα που διδάσκονται. Με βάση την πιο κοινή μεταξύ των ερευνητών διάκριση (Adam, 1999) τα κείμενα ταξινομήθηκαν σε τρεις κατηγορίες:

Στην αφήγηση εντάχθηκαν παραμύθια, μύθοι, παραδόσεις, αναδιηγήσεις, διηγήματα, ιστορικές αφηγήσεις, κτλ. Στην περιγραφή εντάχθηκαν συνταγές, οδηγίες, κανονισμοί, κανόνες παιχνιδιού, μικρές αγγελίες, λογοτεχνικές ή δημοσιογραφικές περιγραφές προσώπων, διαδικασιών, τόπων κτλ. Στην επιχειρηματολογία, διαφημίσεις, λόγοι κτλ. (Πολίτης, 2001· Αρχάκης, 2006· Ματσαγγούρας 2004).

4. Πολυτροπικότητα κειμένων

4^η μέτρηση

- **Μη πολυτροπικά κείμενα**
- **Πολυτροπικά κείμενα**

Εδώ έγινε κατηγοριοποίηση όλων των κειμένων προς κατανόηση-επεξεργασία, ανάλογα με το αν αυτά εκμεταλλεύονται άλλους σημειωτικούς τρόπους, πλην του γλωσσικού, ή το συνδυασμό τους (πολυτροπικά) ή αν χρησιμοποιούν μόνο το γλωσσικό τρόπο (μη πολυτροπικά).

Η ύπαρξη πολυτροπικών κειμένων στο διδακτικό υλικό έχει άμεση σχέση με το κατά πόσο έχουν ληφθεί υπόψη κατά τη σύνθεση του οι κειμενικές παραστάσεις των μαθητών, καθώς ένα μεγάλο μέρος των κειμένων του κοινωνικού χώρου είναι πλέον πολυτροπικά.

Ως πολυτροπικά κείμενα θεωρήθηκαν μόνο εκείνα στα οποία υπάρχει οργανική σχέση κειμένου και εικόνας, π.χ. άρθρα εφημερίδας, διαφημίσεις, εικονογραφημένες ιστορίες, κάρτες, αφίσες, χάρτες κτλ. Περιπτώσεις απλής εικονογράφησης κειμένων δεν καταμετρήθηκαν. Από την καταμέτρηση εξαιρέθηκαν πολυτροπικά κείμενα που εμφανίζονται ως διακοσμητικά και δεν υπάρχει κάποια οδηγία για χρήση τους ούτε στο βιβλίο μαθητή ούτε στο βιβλίο δασκάλου. Εξαιρέθηκαν επίσης πολυτροπικές συνθέσεις με στόχο τη διδασκαλία γραμματικών φαινομένων.

Σε **δεύτερη φάση**, εξετάστηκε αν και κατά πόσο το θεματικό περιεχόμενο των συγκεκριμένων κειμένων σχετίζεται με τέτοια ζητήματα κοινωνικού προβληματισμού, ώστε να δίνεται η δυνατότητα στους μαθητές/τριες να αναπτύξουν τις ικανότητες του πολίτη.

Η ανασκόπηση της βιβλιογραφίας (Council of Europe, 2000· Eurydice, 2005· Fumat, 1999· Holden 1999· Χριστοπούλου, Φλώρου & Στεφανόπουλος, 2008) οδήγησε στην αρχική διαμόρφωση τεσσάρων κατηγοριών ανάλυσης. Έτσι, καταγράφηκαν οι αναφορές σε θέματα που σχετίζονται με:

- **Σύγχρονα τοπικά και παγκόσμια ζητήματα**
- **Σεβασμός στη διαφορετικότητα, ανοχή**
- **Σεβασμός στη φύση**
- **Αλληλεξάρτηση-Οικουμενικό πνεύμα**

Από την ανάλυση των δεδομένων προέκυψε η ταξινόμηση των αναφορών σε υποκατηγορίες, καταλήγοντας στο παρακάτω σχήμα:

1. *Σύγχρονα τοπικά και παγκόσμια ζητήματα*
  - 1.1. *Επιστημονικά επιτεύγματα/ Επικοινωνία*

- 1.2. Πολιτιστικά επιτεύγματα
- 1.3. Μετανάστευση/προσφυγιά
- 1.4. Δικαιώματα και Ευθύνες του πολίτη σε δημοκρατική κοινωνία (αγωγή του πολίτη, αγωγή του καταναλωτή, κυκλοφοριακή αγωγή)

2. Σεβασμός στη διαφορετικότητα/ ανοχή

- 2.1. Σεβασμός στο φύλο
- 2.2. Σεβασμός στο διαφορετικό χρώμα/ φυλή
- 2.3. Σεβασμός στη διαφορετική θρησκεία
- 2.4. Άτομα με ειδικές ανάγκες
- 2.5. Άλλα (σεβασμός σε άλλες επιλογές)

3. Σεβασμός στη φύση

- 3.1. Αγάπη για τη φύση
- 3.2. Περιβαλλοντικά προβλήματα
- 3.3. Κοινωνική δράση για την προστασία του περιβάλλοντος και την αειφόρο ανάπτυξη

4. Αλληλεξάρτηση-Οικουμενικό πνεύμα

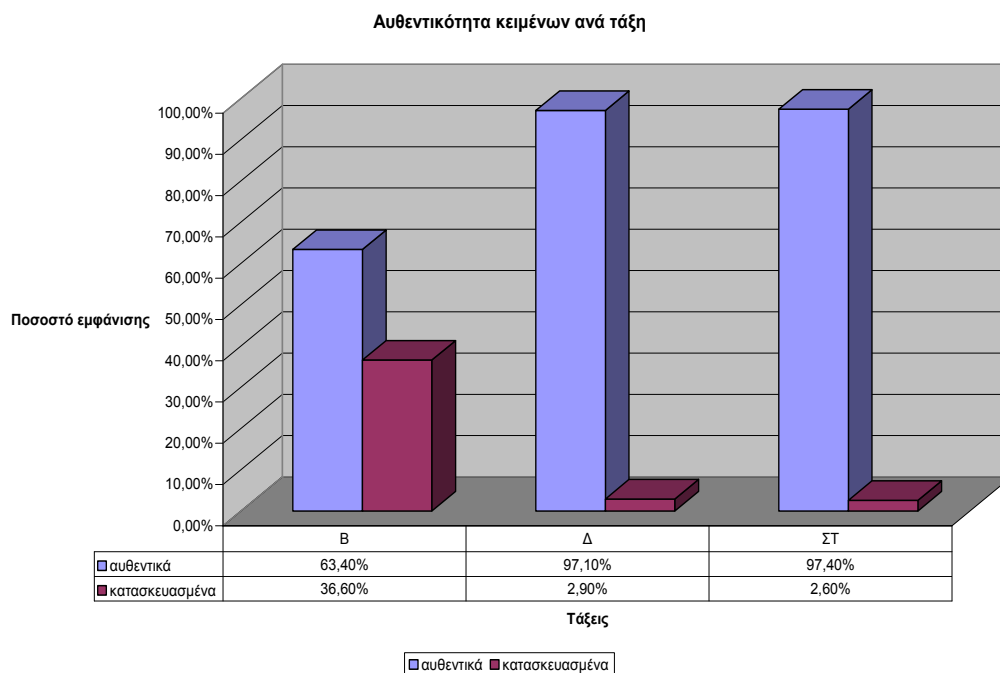
- 4.1. Παρουσίαση άλλων χωρών και λαών
- 4.2. Κείμενα ξένων συγγραφέων
- 4.3. Ειρηνική συνύπαρξη – Πόλεμος
- 4.4. Συμμετοχή στα κοινά-συλλογική δράση-αλληλεγγύη

4. Αποτελέσματα

Η εξέταση των ερευνητικών ερωτημάτων σχετίζεται με τα αποτελέσματα των αντίστοιχων μετρήσεων:

Το **1^ο ερευνητικό ερώτημα** -Υπάρχει αντιπροσώπευση των ειδών λόγου με τη μορφή που κυκλοφορούν στον κοινωνικό χώρο και σε τι ποσοστό- εξετάζουν η 1^η και η 2^η μέτρηση (Πίνακες-Γραφήματα 1 και 2)

Πίνακας-Γράφημα 1

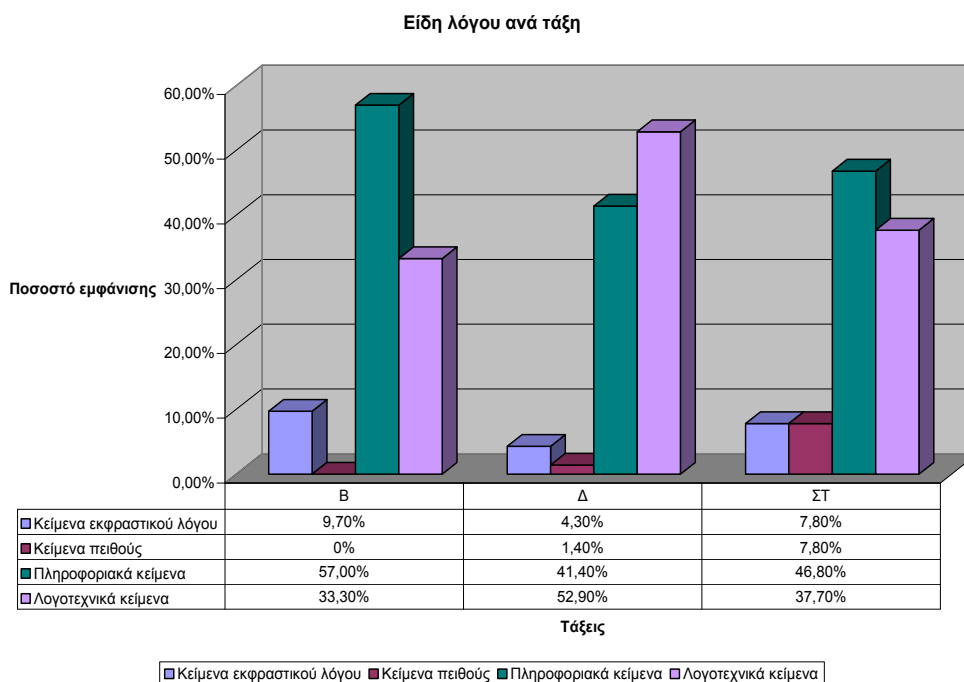

Όπως φαίνεται στον πίνακα-γράφημα 1, σε όλες τις τάξεις η πλειονότητα των κειμένων ανήκει στα «αυθεντικά».

Το ποσοστό των κατασκευασμένων είναι μεγαλύτερο στη Β΄ τάξη. Πρόκειται για κείμενα (διάλογοι και εικόνες με λεζάντες κυρίως) που έχει δημιουργήσει η συγγραφική ομάδα προκειμένου να διατηρήσει μια ενιαία πλοκή με σταθερούς ήρωες.

Στην Δ΄ και στην Στ΄ τάξη η συντριπτική πλειοψηφία (πάνω από 97%) των κειμένων ανήκει στα «αυθεντικά». Παρατηρείται μεγαλύτερο άνοιγμα στον κοινωνικό χώρο καθώς προχωράμε σε μεγαλύτερες τάξεις.

Πίνακας-Γράφημα 2

Όπως αποτυπώνεται στον πίνακα-γράφημα 2, στη συνολική εικόνα των τριών τάξεων υπερτερούν τα κείμενα που δεν προέρχονται από το χώρο της λογοτεχνίας.

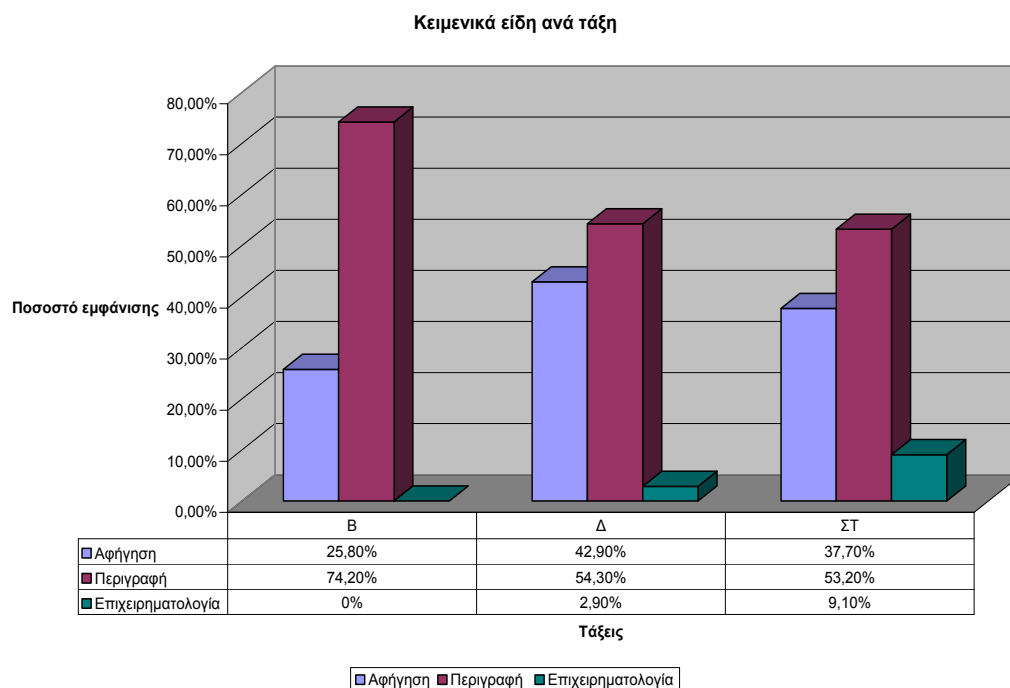
Στη Β΄ τάξη τα κατασκευασμένα κείμενα τα οποία αναφέρθηκαν ανεβάζουν περισσότερο από ότι στις άλλες τάξεις το ποσοστό των μη λογοτεχνικών κειμένων.

Γενικά υπάρχει σαφής επικράτηση του πληροφοριακού λόγου, όπως και στον κοινωνικό χώρο, αν εξαιρέσουμε την Δ΄ τάξη, στην οποία υπολείπεται ο πληροφοριακός λόγος έναντι του λογοτεχνικού, ωστόσο κατέχει ένα αρκετά υψηλό ποσοστό. Θα πρέπει να σημειωθεί ότι τα λογοτεχνικά κείμενα κατέχουν μεν υψηλό ποσοστό στη συγκεκριμένη τάξη, αλλά πάρα πολλά από αυτά ανήκουν, όπως φαίνεται στο γράφημα 3, στο κειμενικό είδος της περιγραφής, διαδικασίας συνηθέστατης στον κοινωνικό χώρο.

Καθώς μεγαλώνει η τάξη (Στ΄) παρατηρείται μικρή αύξηση της αντιπροσώπευσης του εκφραστικού λόγου (κυρίως με συνεντεύξεις και ημερολόγια) και του λόγου της πειθούς.

Το 2^ο ερώτημα -Υπάρχει αντιπροσώπευση των ειδών κειμένου που κυκλοφορούν στον κοινωνικό χώρο και σε τι ποσοστό- εξετάζει η 3^η μέτρηση (Πίνακας-Γράφημα 3)

Πίνακας-Γράφημα 3

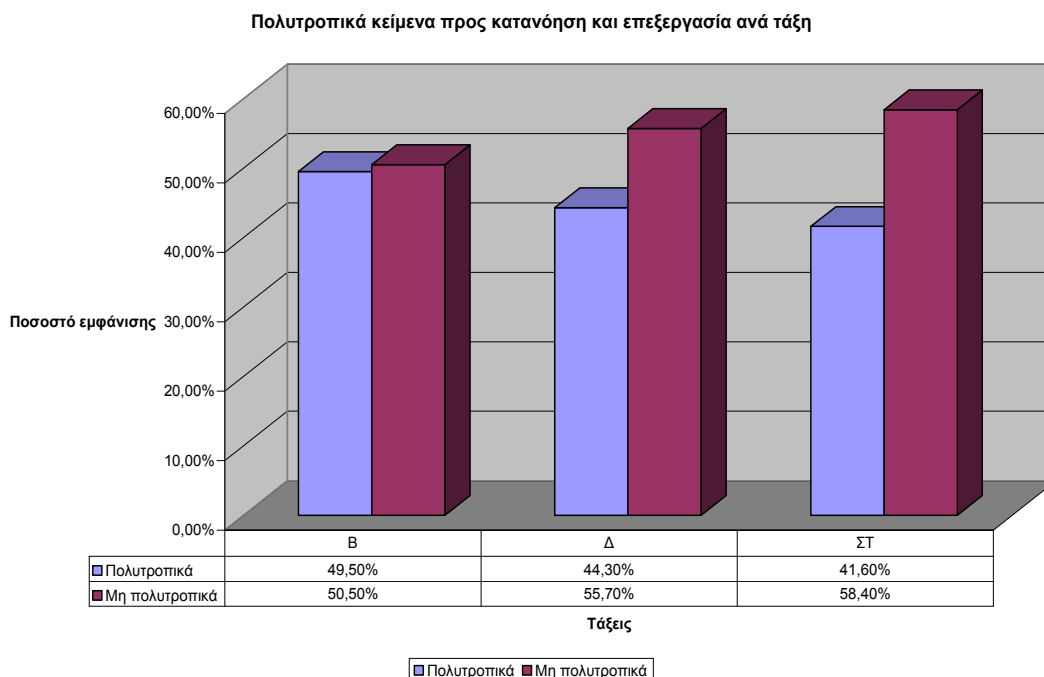
Όπως φαίνεται στον πίνακα-γράφημα 3, και στις τρεις τάξεις η πλειονότητα των κειμένων ανήκει στο είδος της περιγραφής, όπως και στον περιβάλλοντα κοινωνικό χώρο, και έπεται το είδος της αφήγησης.

Στις μικρές τάξεις έχουν χρησιμοποιηθεί κειμενικά είδη που είναι οικεία σε αυτές τις μικρές ηλικίες και έτσι δεν έχουμε ιδιαίτερη αντιπροσώπευση του επιχειρηματολογικού κειμενικού είδους. Επίσης, σχετικά με την υπεροχή της περιγραφής, θα πρέπει να ληφθεί υπόψη ότι είναι ένα είδος που περικλείει πολλές άλλες μικρότερες υποκατηγορίες

Η μικρή αντιπροσώπευση της επιχειρηματολογίας οφείλεται πιθανόν στα απαιτητικά γνωστικά εργαλεία που αυτή προϋποθέτει. Η αφήγηση και η περιγραφή συνδέονται κατεξοχήν με την εμπειρική σύλληψη και απόδοση της πραγματικότητας, ενώ η επιχειρηματολογία με τη νοητική επεξεργασία της (αιτιολόγηση/αξιολόγηση) (Πολίτης, 2001). Το ποσοστό πάντως αυξάνεται καθώς μεγαλώνουν οι τάξεις.

Το 3^ο ερώτημα -Χρησιμοποιούνται κείμενα που να αξιοποιούν τις νέες τεχνολογίες στην παρουσίασή τους (πολυτροπικότητα)- εξετάζει η 4^η μέτρηση (Πίνακας-Γράφημα 4)

Πίνακας-Γράφημα 4

Όπως φαίνεται στον πίνακα-γράφημα 4, στα καινούρια βιβλία καταγράφεται ένας σημαντικά μεγάλος αριθμός πολυτροπικών κειμένων για κατανόηση και επεξεργασία. Συνεπώς αντικατοπτρίζονται σε ένα βαθμό οι σύγχρονες εξελίξεις στο χώρο της επικοινωνίας.

Πρόκειται για εικονογραφημένες ιστορίες, κάρτες, αφίσες, χάρτες, διαφημίσεις, άρθρα εφημερίδων, προσκλήσεις, πίνακες και πινακίδες, ταυτότητες, ημερολόγια, διάφορα δελτία κτλ. Κατά την καταγραφή παρατηρήθηκε ότι ένας μεγάλος αριθμός των κειμένων αυτών είναι αυθεντικά και παρουσιάζονται, σε όσες περιπτώσεις είναι δυνατόν, στην αυθεντική μορφή που εμφανίζονται στον κοινωνικό χώρο (βλ. και Φτερνιάτη & Μαρκοπούλου, 2008).

Επισημαίνεται ότι στις περισσότερες περιπτώσεις πολυτροπικών κειμένων πρόκειται για συνδυαστική χρήση κειμένου και εικόνας και σε λίγες περιπτώσεις έχουμε εμφάνιση άλλου τρόπου ή απεικόνιση άλλου μέσου εκτός της τυπωμένης σελίδας.

Το 4^ο ερευνητικό ερώτημα - Ποια ζητήματα κοινωνικού προβληματισμού που μπορούν να αναπτύξουν τις ικανότητες του πολίτη στους μαθητές/τριες παρουσιάζονται μέσα από το περιεχόμενο των κειμένων – εξετάζουν οι τέσσερις κατηγορίες ανάλυσης που σχετίζονται με τα σύγχρονα τοπικά και παγκόσμια ζητήματα, το σεβασμό στη διαφορετικότητα και την ανοχή, το σεβασμό στη φύση, την αλληλεξάρτηση και το οικουμενικό πνεύμα

Στους πίνακες 5-8 παρατηρούμε ότι υπάρχουν αρκετές αναφορές σε όλα σχεδόν τα θέματα και των 4 κατηγοριών:

Πίνακας 5: Καταγραφή των αναφορών σε σύγχρονα τοπικά και παγκόσμια ζητήματα

<i>1. Σύγχρονα τοπικά και παγκόσμια ζητήματα</i>	<i>Β' τάξη</i>	<i>Δ' τάξη</i>	<i>ΣΤ' τάξη</i>	<i>Σύνολο</i>
1.1. Επιστημονικά επιτεύγματα/ Επικοινωνία	4	4	6	14
1.2. Πολιτιστικά επιτεύγματα	5	3	8	16
1.3. Μετανάστευση/προσφυγιά	0	0	3	3
1.4. Δικαιώματα και ευθύνες του πολίτη σε δημοκρατική κοινωνία	5	8	7	20
Σύνολο:	14	15	24	53

Όπως φαίνεται στον πίνακα 5, υπάρχουν 53 αναφορές από την κατηγορία 1. *Σύγχρονα τοπικά και παγκόσμια ζητήματα*, ένα μεγάλο μέρος των οποίων καταγράφεται στην ΣΤ' τάξη.

Στην υποκατηγορία 1.1. εντάσσονται αναφορές στην τεχνολογία, στην επιστήμη, στα Μ.Μ.Ε. Στην 1.2. εντάχθηκαν αναφορές στην τέχνη και σε θέματα πολιτισμού. Κατά την καταγραφή παρατηρήθηκε, ότι ο τρόπος προσέγγισης αυτών των θεμάτων δε στοχεύει μόνο στην ενημέρωση, αλλά και στην ανάπτυξη της ικανότητας του μαθητή να κρίνει και να επιλέγει.

Είναι αξιοσημείωτο ότι στην υποκατηγορία 1.3. ανήκουν 6 μόνο αναφορές κειμένων αφιερωμένες στο φαινόμενο της μετανάστευσης και στη ζωή των προσφύγων. Παρόλο που η Ελλάδα έχει δεχτεί ένα πολύ μεγάλο αριθμό μεταναστών και προσφύγων, το θέμα θίγεται μόνο στη ΣΤ' τάξη και κυρίως με παραδείγματα από άλλα μέρη του κόσμου.

Στην υποκατηγορία 1.4. εντάχθηκαν αναφορές σχετικές με τα ανθρώπινα δικαιώματα, ευθύνες και υποχρεώσεις των πολιτών, αγωγή του πολίτη, αγωγή του καταναλωτή και κυκλοφοριακή αγωγή, τα οποία σχετίζονται άμεσα με την έννοια της πολιτειότητας.

Δεν καταγράφηκαν αναφορές σε άλλα επίκαιρα και φλέγοντα κοινωνικά ζητήματα, όπως η παιδική εκμετάλλευση, ο ρατσισμός, η οικονομική ανέχεια, η ανεργία.

Πίνακας 6: Καταγραφή των αναφορών σε θέματα διαφορετικότητας

<i>2. Σεβασμός στη διαφορετικότητα</i>	<i>Β' τάξη</i>	<i>Δ' τάξη</i>	<i>ΣΤ' τάξη</i>	<i>Σύνολο</i>
2.1. Σεβασμός στο φύλο	1	1	2	4
2.2. Σεβασμός στο διαφορετικό χρώμα/ φυλή	3	3	3	9
2.3. Σεβασμός στη διαφορετική θρησκεία	0	1	4	5
2.4. Άτομα με ειδικές ανάγκες	1	4	2	7
2.5. Άλλα	0	0	1	1
<i>Σύνολο:</i>	5	9	12	26

Όπως φαίνεται στον πίνακα 6, υπάρχουν 26 αναφορές από την κατηγορία 2. *Σεβασμός στη διαφορετικότητα, ανοχή*, ένα μεγάλο μέρος των οποίων καταγράφεται στην ΣΤ' τάξη.

Παρουσιάζονται κείμενα που προωθούν άμεσα το σεβασμό στο άλλο φύλο, στη διαφορετική φυλή και στο διαφορετικό θρήσκευμα (Ινδουισμός, Μουσουλμανισμός, Βουδισμός), ενώ συναντάμε θέματα ισότιμης αντιμετώπισης των ατόμων με ειδικές ανάγκες. Σχετικά με τα τελευταία, πρέπει να διευκρινιστεί ότι όλες αφορούν σε άτομα με σωματικές αναπηρίες μόνο.

Πίνακας 7: Καταγραφή των αναφορών σε περιβαλλοντικά θέματα

<i>3. Σεβασμός στη φύση</i>	<i>Β' τάξη</i>	<i>Δ' τάξη</i>	<i>ΣΤ' τάξη</i>	<i>Σύνολο</i>
3.1. Αγάπη για τη φύση	5	5	3	13
3.2. Περιβαλλοντικά προβλήματα	4	5	0	9
3.3. Κοινωνική δράση για την προστασία του περιβάλλοντος και την αειφόρο ανάπτυξη	5	4	1	10
<i>Σύνολο:</i>	14	14	4	32

Όπως φαίνεται στον πίνακα 7, υπάρχουν 32 αναφορές από την κατηγορία 3. *Σεβασμός στη φύση*. Σημειώνεται ότι στις μικρότερες τάξεις έχουμε περισσότερες αναφορές σε σχέση με τη ΣΤ', η οποία φαίνεται ότι έχει έναν πιο κοινωνικό προσανατολισμό (βλ. πίνακες 5, 6 και 8).

Πίνακας 8: Καταγραφή των αναφορών σε θέματα αλληλεξάρτησης

4. Αλληλεξάρτηση-Οικουμενικό πνεύμα	Β' τάξη	Δ' τάξη	ΣΤ' τάξη	Σύνολο
4.1. Άλλες χώρες / άλλοι λαοί	8	9	9	26
4.2. Κείμενα ξένων συγγραφέων	2	6	4	12
4.3. Ειρηνική συνύπαρξη / Πόλεμος	2	2	8	12
4.4. Συμμετοχή στα κοινά / συλλογική δράση/ αλληλεγγύη	6	1	2	9
Σύνολο:	18	18	23	59

Όπως φαίνεται στον πίνακα 8, υπάρχουν 59 αναφορές από την κατηγορία 4. *Αλληλεξάρτηση-Οικουμενικό πνεύμα*. Σε αυτή την κατηγορία συναντάμε τις περισσότερες αναφορές σε σχέση με όλες τις προηγούμενες κατηγορίες.

Σημειώνεται ότι συνολικά υπερτερούν οι αναφορές σε θέματα των κατηγοριών 1 και 4: *Σύγχρονα τοπικά και παγκόσμια ζητήματα* και *Αλληλεξάρτηση-Οικουμενικό πνεύμα*, ενώ λιγότερες είναι οι αναφορές σε θέματα των κατηγοριών 2 και 3: *Σεβασμός στη διαφορετικότητα, ανοχή και Σεβασμός στη φύση*.

5. Συμπέρασμα

Οι ενδείξεις που προκύπτουν από την παρούσα έρευνα καταδεικνύουν ότι αντικείμενο διδασκαλίας των καινούριων εγχειριδίων της Γλώσσας αποτελούν κείμενα που χαρακτηρίζονται από γλωσσική ποικιλία και μπορούν να εξασφαλίσουν το ενδιαφέρον και κατ' επέκταση τη συμμετοχή των μαθητών στη μάθηση, εξασφαλίζοντας παράλληλα την ενασχόληση τους με τα κυρίαρχα είδη λόγου και τους βασικούς κειμενικούς τύπους.

Αντιπροσωπεύονται σε σημαντικό βαθμό στο διδακτικό υλικό οι κειμενικές παραστάσεις με τις οποίες έρχεται σε επαφή στην καθημερινότητά του ο μαθητής/τρια, και με αυτή την έννοια εναρμονίζονται με πρακτικές της παιδαγωγικής του γραμματισμού και των πολυγραμματισμών και κατ' επέκταση της ανάπτυξης κάποιων από τις ικανότητες του πολίτη.

Σχετικά με τα θέματα κοινωνικού προβληματισμού που παρουσιάζονται μέσα από το περιεχόμενο των κειμένων, υπάρχουν αρκετές αναφορές και θίγονται μέσω των κειμένων ζητήματα επαρκή για να εμπλέξουν τους μαθητές/τριες σε συζητήσεις σε σχέση με τα νέα κοινωνικά δεδομένα (ανθρώπινα δικαιώματα, ετερότητα, αλληλεγγύη, περιβαλλοντικά προβλήματα κτλ.). Ωστόσο, καταγράφηκαν ελάχιστες ή καθόλου αναφορές σε επίκαιρα και φλέγοντα κοινωνικά ζητήματα, όπως: η μετανάστευση, η παιδική εκμετάλλευση, ο ρατσισμός, η οικονομική ανέχεια, η ανεργία.

Συμπερασματικά πάντως, θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι, μέσα από τα σχολικά εγχειρίδια που ισχύουν αυτή τη στιγμή για το γλωσσικό μάθημα του δημοτικού, προσφέρονται αρκετές ευκαιρίες για κοινωνική ενδυνάμωση των μαθητών και διαμόρφωση ενεργών και αποτελεσματικών πολιτών και συνεπώς προωθείται σε σημαντικό βαθμό η πολιτειότητα.

Η επιτυχία βέβαια αυτού του στόχου σχετίζεται πάντα με την κατάλληλη αξιοποίησή του διδακτικού υλικού από τους διδάσκοντες, των οποίων η επιμόρφωση αλλά και οι προβληματισμοί κρίνονται απαραίτητα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Adam, J.-M. (1999). *Τα κείμενα: Τύποι και πρότυπα* (Μτφρ. Παρίσης, Γ.). Αθήνα: Πατάκη.
- Αρχάκης, Α. (2007). *Γλωσσική διδασκαλία και σύσταση των κειμένων*. Αθήνα: Πατάκη.
- Baynham, M. (2002). *Πρακτικές γραμματισμού* (μτφρ. Μ. Αραποπούλου, επιμ. Ε. Καραντζόλα). Αθήνα: Μεταίχμιο (Literacy Practices: Investigating Literacy in Social Contexts. London: Longman, 1995).
- Cope, B. & Kalantzis, M. (2000). *Multiliteracies: Literacy Learning and the Design of Social Futures*. London: Routledge.
- Council of Europe. Council for Cultural Co-operation (CDCC). Education for Democratic Citizenship: A Lifelong Learning Perspective. (2000). *Προς μια ευρωπαϊκή διάσταση της εκπαίδευσης και ενεργού συμμετοχής του πολίτη*. Λουξεμβούργο. http://www.coe.int/t/dg4/education/edc/Source/Pdf/Documents/2000_21_Birzea_Lifelong_perspective.PDF
- Eurydice. The information network on education in Europe. Citizenship Education at School in Europe. Greece. National Description – 2004/05. (2005). *Η εκπαίδευση για την ιδιότητα του πολίτη στην Ευρώπη*. http://eacea.ec.europa.eu/ressources/eurydice/pdf/054DN/054_EL_EN.pdf, τελευταία προσπέλαση στις 15/11/08.
- Fairclough, N. (Ed.). (1992). *Critical Language Awareness*. London: Longman.
- Φτερνιάτη, Α. (2008). Τα νέα βιβλία για το μάθημα της Νεοελληνικής Γλώσσας του Δημοτικού Σχολείου: οι αρχές στις οποίες βασίστηκε η συγγραφή τους και τα σημαντικότερα μεθοδολογικά χαρακτηριστικά τους. Το παράδειγμα των μεγάλων τάξεων. *Νέα Παιδεία*, 126, 51-68.
- Φτερνιάτη, Α. και Μαρκοπούλου, Μ. (2008). Πολυγραμματισμοί και διδακτικό υλικό για το μάθημα της Γλώσσας στο δημοτικό σχολείο. Στο Π. Γεωργογιάννης (Επιμ.) *Πρακτικά 1^ο διεθνούς συνεδρίου Αθήνα, 28 - 30 Νοεμβρίου 2008: Επιστημονικός Διάλογος για την Ελληνική Εκπαίδευση. Τυπική, μη Τυπική και Άτυπη Εκπαίδευση στην Ελλάδα*. Τόμος II, σ.σ. 367-378. Πάτρα.
- Fterniati, A. & Spinthourakis, J.A. (2006) National curriculum reform and new elementary school Language Arts textbooks in Greece. *The International Journal of Learning*, 13, 37-44.
- Fumat, Y. (1999). School and citizenship. In Alistair Ross (ed). *Young Citizens in Europe*. σ.σ.107-112. London: CiCe.
- Halliday, M.A.K. & Martin, J. R. (1993). *Writing Science: literacy and discursive power*. London: Falmer Press.
- Χατζησαββίδης, Σ. (2007). Ο γλωσσικός γραμματισμός και η παιδαγωγική του γραμματισμού: θεωρητικές συνιστώσες και δεδομένα από τη διδακτική πράξη. Στο *Πρακτικά 6^ο Πανελληνίου Συνεδρίου OMEP* (σε ηλεκτρονική μορφή), σ.σ. 27-34
- Χατζησαββίδης, Σ. *Από την παιδαγωγική του γραμματισμού στους πολυγραμματισμούς: νέες τάσεις, διαστάσεις και προοπτικές στη διδασκαλία της γλώσσας*. users.auth.gr/~sofronis/docs/ergasia108.pdf, τελευταία προσπέλαση στις 20/11/08).
- Χατζησαββίδης, Σ. *Η διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας στο πλαίσιο των πολυγραμματισμών. Προετοιμασία του κοινωνικού μέλλοντος των μαθητών*. <http://2dim-kalam.thess.sch.gr/arthra/arthr4.htm>, τελευταία προσπέλαση στις 20/11/08.
- Holden, C. (1999). Education for Citizenship: the contribution of social, moral and cultural education. In Alistair Ross (ed). *Young Citizens in Europe*. σ.σ.113-123 London: CiCe.
- Χοντολίδου, Ε. (1999). Εισαγωγή στην έννοια της πολυτροπικότητας, στο *Γλωσσικός Υπολογιστής*, 1(1), 115-118. Θεσσαλονίκη: Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας (βλ. επίσης www.komvos.edu.gr).
- Χριστοπούλου, Ε., Φλώρου, Δ., Στεφανόπουλος, Ν., (2008). Εκπαίδευση για την Αειφόρο Ανάπτυξη και Εκπαίδευση για την ιδιότητα του πολίτη: εφαρμογές στο βιβλίο της Κοινωνικής και Πολιτικής Αγωγής της Ε' Δημοτικού. Στο *Πρακτικά του 4^ο Συνεδρίου ΠΕΕΚΠΕ*, 12-14/12/2008, Ναύπλιο

- (http://81.186.166.197/peekpe4/proceedings/synedria6/%CE%A7%CE%A1%CE%99%CE%A3%CE%A4%CE%9F%CE%A0%CE%9F%CE%A5%CE%9B%CE%9F%CE%A5_e_t_all.pdf), τελευταία προσπέλαση 15/3/09).
- Kalantzis, M. & Cope, B. (1999). Πολυγραμματισμοί: επανεξέταση του τι εννοούμε και τι διδάσκουμε ως γραμματισμό στα πλαίσια της παγκόσμιας πολιτισμικής πολυμορφίας και των νέων τεχνολογιών επικοινωνίας. Στο Χρηστίδης, Α-Φ. (επιμ.) «Ισχυρές» και «ασθενείς» γλώσσες στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Όψεις του γλωσσικού ηγεμονισμού, τ.2, σ.σ. 680-695. Θεσσαλονίκη: Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας (βλ. επίσης www.komvos.edu.gr).
- Κέκια, Α. Παιδαγωγική του γραμματισμού με βάση τα κειμενικά είδη: Μία εναλλακτική πρόταση για τη γλωσσική αγωγή στη σχολική εκπαίδευση. www.pee.gr/pr_syn/s_nay/c/3/mer_g_th_en_3/kekia.htm, τελευταία προσπέλαση στις 20/11/2008.
- Κοντογιώργης, Γ. (2003). *Πολίτης και πόλις*, Αθήνα: Παπαζήσης.
- Kress, G. (1994). *Learning to write*. London: Routledge.
- Kress, G. (2003). *Literacy in the new media age*. London: Routledge.
- Kress, G., & van Leeuwen, T. (2001). *Multimodal discourse. The modes and media of contemporary communication*. London: Edward Arnold.
- Learning and teaching Scotland organization. (2002). *Education for citizenship in Scotland: A paper for discussion and development*. Glasgow http://www.ltscotland.org.uk/Images/ecsp_tcm4-122094.pdf, τελευταία προσπέλαση στις 19/11/2008.
- Macken-Horarick, M., (2000). Γλωσσική Αγωγή στη Β/βάθμια Εκπαίδευση στην Αυστραλία, Στο *Γλωσσικός υπολογιστής*, 2(1-2), 73-95. Θεσσαλονίκη: Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας (βλ. επίσης www.komvos.edu.gr).
- Martin, J. R. (1991). Intrinsic functionality: implications for contextual theory, *Social Semiotics*, 1(1), 98-162.
- Martin, J. R. (2000). Design and practice: enacting functional linguistics, *Annual Review of Applied Linguistics*, 20, 116-126.
- New London Group, (1996). A pedagogy of multiliteracies: Designing social futures. *Harvard Educational Review*. 66(1), p 60-92.
- Ματσαγγούρας, Η. (2004). *Κειμενοκεντρική Προσέγγιση του Γραπτού Λόγου*. Αθήνα: Γρηγόρης.
- Μητσκοπούλου, Β. (2001). Γραμματισμός. Στο Α.-Φ. Χρηστίδης (επιμ., σε συνεργασία με τη Μ. Θεοδωροπούλου), *Εγκυκλοπαιδικός Οδηγός για τη γλώσσα*. Θεσσαλονίκη: Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας, σσ. 209-213 (βλ. επίσης www.komvos.edu.gr).
- Πολίτης, Π. (2001). Γένη και είδη λόγου. Στο Α.-Φ. Χρηστίδης (επιμ.), *Λόγος και κείμενο. Δράση I του Ηλεκτρονικού Κόμβου του Κέντρου Ελληνικής Γλώσσας* (ΥΠΕΠΘ), www.komvos.edu.gr. Θεσσαλονίκη, τελευταία προσπέλαση στις 20/11/08.
- ΥΠΕΠΘ. ΠΙ. ΦΕΚ, τεύχος Β', αρ. φύλλου 303/13-03-03, τόμος Α'. Πρόγραμμα Σπουδών της Ελληνικής Γλώσσας για το Δημοτικό Σχολείο.
- ΥΠΕΠΘ. ΠΙ. (2006). *Γλώσσα*. (για τη Β', Δ' και Στ' τάξη του δημοτικού, 9 τεύχη, βιβλίο μαθητή) Αθήνα: ΟΕΒΔ.
- ΥΠΕΠΘ. ΠΙ. (2006). *Γλώσσα. Βιβλίο δασκάλου*. (για τη Β', Δ' και Στ' τάξη του δημοτικού, 3 τεύχη) Αθήνα: ΟΕΒΔ.